

УДК 316.334.5:504(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.87.6>

Л. М. ХИЖНЯК

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної соціології
та соціальних комунікацій,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОНСАЛТИНГ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ: СОЦІАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проведена соціологічна інтерпретація інформаційного консалтингу в екологічній сфері. Акцентовано на тому, що інформаційний консалтинг є проблемно орієнтованою, професійною посередницькою діяльністю, мета якої полягає в тому, щоб 1) надавати інформаційні послуги з ідентифікації, оцінювання та вирішення екологічних проблем на різних організаційних рівнях, 2) поєднувати теорію усталеного екологічного розвитку і практику управління цим розвитком. Інформаційний консалтинг в екологічній сфері покликаний сприяти вирішенню низки соціально значущих проблем, а саме: подоланню дефіциту управлінських технологій вирішення екологічних проблем за рахунок узагальнення й поширення кращого досвіду вирішення екологічних проблем (у тому числі міжнародного); формуванню позитивного екологічного іміджу організації, поселень, країн як конкурентного ресурсу; розвитку видів бізнесу, що вирішують екологічні проблеми (наприклад, переробка сміття, розробка і впровадження безвідходних технологій). Наведено деякі теоретичні узагальнення екологічних практик, що можуть стати в нагоді інформаційному консультанту в екологічній сфері: 1) взаємозалежність глобальних і локальних екологічних проблем, що актуалізує врахування під час прийняття управлінських рішень інформації з екологічних моніторингів та екологічних рейтингів на різних рівнях (організація, поселення, регіон, країна); 2) орієнтація системи управління усталеним екологічним розвитком на модель соціально-екологічного розвитку, при якій не порушується екосистема, а гармонізується взаємодія соціуму і природи через врахування інформації про екологічну ситуацію під час прийняття управлінських рішень; 3) інформованість учасників екологічних взаємодій про екологічну ситуацію є умовою їх участі в розв'язанні цих проблем або зменшення їх негативного впливу на соціум. Інформаційний консалтинг покликаний забезпечити керованість процесом усталеного екологічного розвитку шляхом надання інформаційних консалтингових послуг учасникам екологічних взаємодій.

Ключові слова: інформаційний консалтинг, учасники екологічних взаємодій, екологічна проблема, екологічна ситуація, екологічні ризики, екологічний моніторинг.

Постановка проблеми. У сучасній Україні формується конкурентний ринок консалтингових екологічних послуг, які надають фахівці різних наукових напрямів. При цьому невизначеним залишається місце

і роль інформаційного консалтингу в процесі вирішення екологічних і соціальних проблем у взаємодії Соціуму і Природи. Склалася ситуація, в якій у системі консалтингових послуг екологічний консалтинг представлений на ринку екологічних послуг, а інформаційний консалтинг в екологічній сфері – на ринку управлінських послуг як такий, що покликаний сприяти удосконаленню державної екологічної політики й екологічного управління, екологічної модернізації. Зрештою, інформаційний консалтинг у сфері екології нині перебуває на перетині екологічної соціології і соціології управління. Його соціально-технологічний потенціал потребує соціологічного вивчення і розкриття можливостей у забезпеченні усталеного екологічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологічна рефлексія екологічної проблематики зосереджена на взаємодії екології і соціології [13], визначенні спеціальної соціологічної теорії, що досліджує екологічну ситуацію та її впливу на соціальний розвиток. Мова йде про «соціальну екологію», яка, зрештою, визнається міждисциплінарним напрямом, «соціологію довкілля», «соціологію навколишнього середовища», «екологічну соціологію» [11; 13], «соціологію екологічних рухів» [15]. Актуалізується освітньо-просвітницька діяльність в екологічній сфері. Водночас науковці вказують на недосконалість екологічної освіти [10]. Мало розробленими залишаються релевантні критерії усталеного екологічного розвитку, безпекова складова частина усталеного екологічного розвитку, на що вказують дослідники, які вивчають загрози у сфері екологічної безпеки [3; 4; 6; 7]. Потребує критичного переосмислення досвід створення екологічних мереж [8]. Екологічна інформація широко представлена у вигляді різних міжнародних екологічних індексів, на основі яких проводиться рейтингування країн світу за станом екології (наприклад, поширення набув рейтинг країн світу за Індексом екологічної ефективності). Рейтинги не є ідеальним інформаційним ресурсом і піддаються критиці з боку наукової спільноти [7]. Разом із тим вони є джерелом квантифікованих даних для проведення крос-культурних порівняльних досліджень з екологічної проблематики.

Затребуваність інформаційного консалтингу зростає з інституціоналізацією екологічних інтересів у суспільстві, на що вказує О. Стегній [12]. Безпосереднім мотивом звернення до інформаційного консультанта у сфері екології найчастіше стає усвідомлення клієнтами втрати керіваності процесом усталеного екологічного розвитку.

Мета статті – з'ясувати особливості та соціально-технологічний аспект інформаційного консалтингу в екологічній сфері.

Виклад основного матеріалу. У процесі розгляду інформаційного консалтингу в соціально-технологічному аспекті ми спираємося на концепцію О. Стегнія, в якій «концепт сталого розвитку суспільства розглядається з позицій сучасного розуміння цього концепту – не як суто екологічна проблема, а як базовий принцип взаємодії суспільства

і природного середовища, узгодження/баланс між економічним, соціальним розвитком суспільства і збереженням довкілля» [11, с. 86].

Інформаційний консалтинг в екологічній сфері вирішує завдання, що аналогічні завданням консалтингу в будь-якій іншій сфері, а саме: завдання на виправлення екологічної ситуації, що погіршилася; завдання на вдосконалення екологічної ситуації; завдання на утворення нової екологічної ситуації, впровадження інновацій. Інформаційний консалтинг в екологічній сфері узагальнює й поширює кращий досвід вирішення екологічних проблем (у тому числі міжнародний), сприяє формуванню позитивного екологічного іміджу організацій, поселень, країн як конкурентного ресурсу, розвитку видів бізнесу, що вирішують екологічні проблеми (напр., переробка сміття, розробка і впровадження безвідходних технологій), що базуються на екологічному ресурсі як привабливій складовій частині маркетингової стратегії (наприклад, екологічний туризм).

Аналіз наукових джерел дає змогу зробити деякі теоретичні узагальнення екологічних практик, які можуть стати в нагоді інформаційному консультанту в екологічній сфері.

1. Взаємозалежність глобальних і локальних екологічних проблем [4].

2. Оптимальною є модель соціально-економічного розвитку, при якій не руйнується природна екосистема. Орієнтація системи управління усталеним екологічним розвитком на модель соціально-екологічного розвитку, при якій не порушується екосистема, а гармонізується взаємодія соціуму і природи через врахування інформації про екологічну ситуацію під час прийняття управлінських рішень.

3. Інформованість про екологічну ситуацію учасників екологічних взаємодій є умовою їх участі в розв'язанні цих проблем або зменшення їх негативного впливу на соціум.

4. Тренди функціонування інформації, в тому числі про екологічні проблеми, яка використовується в консалтинговій діяльності і в процесі прийняття управлінських рішень: важливий не стільки обсяг інформації про екологічну ситуацію, скільки ефективність інформаційного обміну; завжди існує цілком визначена кількість інформації, котра необхідна для прийняття якісного управлінського рішення; організаційна структура, система управління усталеним екологічним розвитком, модель прийняття рішень та інформаційна система мають становити єдине ціле.

Алгоритм роботи інформаційного консультанта в екологічній сфері може включати такі моменти:

1. Визначення стану конкретної екологічної ситуації. Заслуговує на увагу типологія екологічної ситуації за критерієм її здатності викликати надзвичайний соціальний стан, запропонована М.В. Баріновим: природний стан екологічної ситуації, конфліктні екологічні ситуації, кризові екологічні ситуації, тяжкі екологічні ситуації, катастрофічні екологічні ситуації [1, с. 67].

2. З'ясування виду екологічної проблеми та її проблематизованості в суспільній свідомості.

3. Ідентифікація учасників, що мають відношення до екологічної ситуації (індивідуальні й колективні учасники; громадськість, бізнес і держава, а також різноманітні інституції).

4. Проведення соціологічної екологічної діагностики (діагностика екологічних ризиків, рівня екологічної безпеки, рівня екологічної свідомості) і позиційного аналізу з метою виявлення позицій різних груп учасників екологічних взаємодій щодо конкретної екологічної проблеми.

5. Розробка порад, пропозицій, рекомендацій, заходів для системи управління щодо шляхів вирішення екологічної проблеми і забезпечення відкритого доступу до екологічної інформації.

Інформація про екологічну свідомість й екологічну діяльність затребувана в сучасному інформаційному суспільстві на рівні індивідів, груп, організацій. Так, О. Яницький виділяє два моменти, які визначають роль індивіда в сучасному інформаційному суспільстві: по-перше, формування в умовах Четвертої науково-технічної революції нового архетипу самого індивіда і, по-друге новий соціальний простір функціонування життєдіяльності і життєзабезпечення в соціумі – «не тільки окремі індивіди, а й вся продуктивна діяльність людини і природи функціонують у двох просторах: матеріальному і віртуальному» [14, с. 10].

Інформаційний консультант як джерело даних про стан взаємодії суспільства і природи, як правило, використовує гібридну інформацію: як дані наукових досліджень (у тому числі власного дослідження), екологічні моніторинги, так і інформацію, яка існує у віртуальному просторі у вигляді брехні або поширюється неформальними каналами комунікації (напр., у вигляді чуток). Тобто в консалтинговій діяльності актуалізується перевірка інформації щодо проблем екологічного розвитку на релевантність, достовірність, якість тощо.

Провести ідентифікацію стану екологічної ситуації консультант може, лише спираючись на відповідну джерельну базу, що включає як інформацію власне екологічну, так і соціальну та управлінську (зокрема, реакцію управлінської системи на конкретні екологічні події, що виходять за межі нормальних, ustalених, сприятливих для природи і соціуму). Такою інформаційною базою стають екологічні моніторинги.

Екологічний моніторинг проводиться на різних рівнях: локальному, державному, регіональному, національному і глобальному. На регіональному рівні до послуг консультантів інформація з локальних, відомчих, об'єктових систем моніторингу, яка збирається для інших цілей, але може стати в нагоді інформаційному консультанту у сфері екології. Екологічний моніторинг як інструмент екологічної і соціальної взаємодії між владою і бізнесом, групами громадськості є засобом

ідентифікації екологічних і соціальних проблем, виявлення гостроти цих проблем та зацікавлених в їх розв'язанні учасників, для ідентифікації тих, хто потребує екологічного захисту, для консолідації і мобілізації різних груп і формування ядра активістів з боку громадськості, здатних брати участь у розв'язанні екологічних проблем, підготовці, прийнятті й реалізації відповідних екологічних проєктів.

Науковці зазначають позитивний досвід використання у системі природоохоронної діяльності регіональної влади інформації з локальної, відомчої, об'єктової систем екологічного моніторингу [9, с. 155]. Н. Бордюг екологічний моніторинг в Україні пропонує розглядати в управлінському, дослідницькому та освітньому аспектах [2]. У сучасній Україні «основною метою проведення моніторингу довкілля є збирання, збереження та обробка достовірної та оперативної інформації, необхідної для розробки заходів із попередження та зменшення негативних наслідків змін стану навколишнього середовища» [5] експерти визнають «необхідність подальшого вдосконалення державної системи моніторингу довкілля, незадовільний стан якої визначено як актуальну загрозу національній безпеці в екологічній сфері» [6].

Екологічні ризики в інформаційному консалтингу піддаються визначенню й оцінці з метою запобігання їх негативних наслідків, визначення можливостей їх нейтралізації тощо. Ефективне управління ризиками екологічного розвитку передбачає колективну відповідальність і включеність різних категорій населення до рішення екологічних проблем.

Долати ризики в процесі реалізації усталеного екологічного розвитку можна шляхом переходу до інтегрованої соціально-екологічної політики, яка є наслідком взаємозалежності екологічних, економічних, соціальних процесів і об'єднує економічну, фінансову, правову, екологічну, інформаційну політики.

Наведемо деякі напрями реалізації прогнозованого усталеного соціального та екологічного розвитку через системи управління (на рівні організацій, територій, країн):

1) підвищення ефективності екологічних програм, перехід на безвідходні технології, утилізація відходів;

2) створення умов для нарощування та використання самоорганізаційного потенціалу громадян у вираженні та захисті права на екологічну інформацію та екологічно безпечну життєдіяльність;

3) нарощування й використання конкурентних переваг організацій, поселень, регіону, країни в забезпеченні усталеного екологічного розвитку через забезпечення системи управління інформацією про теорію і практику усталеного екологічного розвитку (ефективне природокористування; захист навколишнього середовища тощо); створення мереж обміну екологічними знаннями, інформаційними технологіями між учасниками екологічного розвитку; формування екологічної свідомості учасників екологічних взаємодій, серед яких – групи громадськості, представники бізнесу, держава;

4) застосування методів, спрямованих на підвищення ефективності інформаційної взаємодії між учасниками екологічних взаємодій: органами регіональної влади, місцевого самоврядування, підприємствами і населенням (робота з інформацією, що міститься в міжнародних, регіональних і місцевих новинах; взаємодія з мас-медіа, проведення масових екологічних заходів та акцій тощо);

5) забезпечення наукового супроводу реалізації стратегії усталеного екологічного розвитку через проведення постійного екологічного моніторингу.

Висновки і пропозиції. В інформаційному консалтингу (так само, як і в концепції усталеного екологічного розвитку) перетинається економічне, соціальне й екологічне. Інформаційний консалтинг у сфері екології нами розглянуто в соціально-технологічному аспекті як проблемно орієнтовану посередницьку професійну діяльність, метою якої є надання інформаційних послуг з ідентифікації, оцінювання та розробки шляхів вирішення екологічних проблем на різних організаційних рівнях у формі порад суб'єктам, які приймають управлінські рішення. Розвитку інформаційного консалтингу в екологічній сфері сприяє усвідомлення суб'єктами управління на різних рівнях необхідності впровадження екологічної безпеки та управління екологічними ризиками на основі новітніх наукових підходів (теорій). Образ екологічно сприятливого і несприятливого регіону, країни, окремого підприємства (установи) формується за допомогою відповідної екологічної інформації, яка інформаційним консультантом може бути представлена в зручній для прийняття управлінського рішення формі.

Перспективу подальшого удосконалення інформаційного консалтингу ми вбачаємо в розробленні релевантних критеріїв усталеного екологічного і соціального розвитку, а також у використанні інформаційними консультантами у сфері екології соціологічного супроводу консалтингових проєктів.

Список використаної літератури

1. Баринов М.Ф. Экологический мониторинг окружающей среды как основополагающий фактор предупреждения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. *Научные и образовательные проблемы гражданской защиты*. 2013. № 3. С. 66–72.
2. Бордюг Н.С. Освітньо-наукові та управлінські аспекти аналізу системи державного моніторингу довкілля. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2016. № 1/5(18). С. 1–7.
3. Жидко Е.А. Экологическая проблема – важнейшая составляющая безопасного и устойчивого развития современного общества. *Территория науки*. 2012. № 3. С. 140–146.
4. Грачев В.А., Плямина О.В. Глобальные экологические проблемы, экологическая безопасность и экологическая эффективность энергетики. *Век глобализации*. 2017. Вып. 1 (21). <https://www.socionauki.ru/journal/articles/776738/> (дата звернення: 30.09.2020).

5. Іванюта С.П. Створення ефективної системи моніторингу довкілля в Україні: проблеми і шляхи їх вирішення. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/2054/> (дата звернення: 30.09.2020).

6. Іванюта С.П. Загрози у сфері екологічної та техногенної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації стратегії національної безпеки). URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Eco-Threats-Ivaniuta-2019-3040a.pdf> (дата звернення: 30.09.2020).

7. Орлов А. Особливості забезпечення стійкої екологічної безпеки держави в умовах глобалізації. *Державне управління*. 2016. № 4(56). С. 63–67.

8. Пономарев А.А., Байбаков Э.И., Рубцов В.А. Европейский опыт создания экологических сетей. *Экологический консалтинг*. 2011. № 3(43). С. 2–8. URL: https://repository.kpfu.ru/?p_id=49207 (дата звернення: 30.09.2020).

9. Сакальський О. Екологічний моніторинг у системі природоохоронної діяльності регіональної влади. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 4(27). С. 152–162).

10. Савватеева О.А., Спиридонова А.Б., Лебедева Е.Г. Современное экологическое образование: российский и международный опыт. *Современные проблемы науки и образования*. 2019. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=29188> (дата звернення: 30.09.2020).

11. Стегній О. Сталій розвиток суспільства: уявлення громадської думки в Україні. *Український соціум*. 2014. № 4. С. 86–95.

12. Стегній О. Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків. Київ : Інститут соціології НАН України, 2002. 380 с.

13. Чиркова Л.М., Поляков В.И. Экология и социология. *Фундаментальные исследования*. 2005. № 7. С. 102–103. URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=6400> (дата звернення: 30.09.2020).

14. Яницкий О.Н. Индивид в современном информационном обществе. *Социологическая наука и социальная практика*. 2020. Том. 8. № 2. С. 9–23.

15. McCarthy D., King L *Environmental Sociology: From Analysis to Action*. N.Y. : Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2005.

Khyzhniak L. M. Information consulting in the environmental field: socio-technological aspect

The article presents a sociological interpretation of information consulting in the environmental field. Emphasis is placed on the fact that information consulting is a problem-oriented, professional mediation activity, the purpose of which is to 1) provide information services for identification, assessment and solution of environmental problems at different organisational levels, 2) combine the theory of sustainable environmental development and practice management of this development. Information consulting in the environmental field is designed to help solve a number of socially significant problems, namely: overcoming the shortage of management technologies to solve environmental problems by generalising and disseminating best practices for solving environmental problems (including international); formation of a positive ecological image of organisations, settlements, countries as a competitive resource; development of businesses that solve environmental problems (e.g. recycling, development and implementation of waste-free technologies). Some theoretical generalisations of ecological practices

that can be useful to the information consultant in the ecological sphere are given: 1) interdependence of global and local ecological problems, which makes relevant the information on ecological monitoring and ecological ratings at different levels (organisation, settlement, region, country); 2) the orientation of the management system of sustainable environmental development on the model of socio-ecological development, which does not violate the ecosystem, and harmonises the interaction of society and nature by taking into account information about the environmental situation in management decisions; 3) awareness of the participants of ecological interactions about the ecological situation is a condition of their participation in solving these problems or reducing their negative impact on society. Information consulting is designed to ensure the manageability of the process of sustainable environmental development through the provision of information consulting services to participants in environmental interactions.

Key words: *information consulting, participants of ecological interactions, ecological problem, ecological situation, ecological risks, ecological monitoring.*